

ДЕСЯ ПЕТРЕНКО
(Полтава)

ПРОБЛЕМА ВИХОВАННЯ ДОРΟΣЛОЇ ЛЮДИНИ У ЛІТЕРАТУРНІЙ ТВОРЧОСТІ І. КОТЛЯРЕВСЬКОГО

Розглянуто питання виховання дорослої людини на основі літературних творів І. Котляревського. Увагу сфокусовано на провідних педагогічних ідеях педагога-просвітника.

Ключові слова: І. Котляревський, андрагогіка, національне виховання, національна самобутність, освіта для всіх соціальних станів населення.

Особливе місце у плеяді найвизначніших культурно-освітніх діячів України кінця XVIII – першої третини XIX ст. належить І. Котляревському (1769-1838) – педагогу, зачинателеві нової української літератури і нової української літературної мови, українського театру, просвітницькому та активному громадському діячеві.

Феномен І. Котляревського поєднує в собі непересічну літературну особистість і видатного педагога та інтегрує самобутню педагогічну позицію, особистісне бачення духовно-ціннісних засад становлення, виховання людини, її ролі в розвитку суспільства.

Метою нашої публікації є аналіз літературної творчості І. Котляревського та узагальнення провідних педагогічних ідей педагога-просвітника.

Літературна спадщина педагога є цінним джерелом для визначення педагогічних ідей та внеску І. Котляревського в розвиток освіти першої третини XIX ст. Поема „Енеїда“, „Пісня на Новий 1805 год князю Куракіну“, „Ода Сафо“, п'єса „Наталка Полтавка“, водевіль „Москаль-чарівник“ знаменували собою становлення нової української літератури, у якій народ стає головною дійовою особою. І. Франко у статті „Українська (руська) література“ зазначав, що з появою „Енеїди“ почалася нова доба в історії літератури: „Тепер вперше поставлено відродження української нації цілком свідомо на підвалинах загальноєвропейського духовного розвитку“ [5, с. 76]. І. Котляревський нагадував світові через поему „Енеїда“, що є ще цілий великий народ зі своєю територією, мовою, побутом, звичаями, обрядами, етико-соціальними поглядами, особливостями психічного складу та національного характеру, своєю філософією буття, етнографією, зі своєю „зруйнованою Троєю“ і майбутнім Римом“. І цей народ – українці [6, с. 97].

У ході дослідження встановлено, що у педагогічній діяльності й літературній творчості І. Котляревського провідною була тема високоморального виховання молодого покоління, духовного відродження народу, збереження національної ментальності та національної самобутності. І. Котляревський підкреслював важливу педагогічну роль виховної роботи на національно-культурних традиціях, на глибокому вивченні етнографії, ідей української народної педагогіки, виступаючи, таким чином, за українське національне виховання.

Аналіз художніх творів („Енеїди“, „Пісні на Новий 1805 год князю Куракіну“, „Оди Сафо“, „Наталки Полтавки“, „Москаля-чарівника“) І. Котляревського дозволяє стверджувати, що особливу увагу він приділив формуванню національних цінностей: рідної мови, літератури, народної культури. Це дало можливість письменнику, на наш погляд, уперше сформулювати українську національну ідею, показати українців як націю, що виступає як єдина сила, з якою рахуються на світовій арені.

Аналіз літературної творчості І. Котляревського дає підстави стверджувати, що він першорядного значення надавав родинному вихованню: перші моральні правила життя дитина пізнає й засвоює завдяки сім'ї. Сім'я, на думку педагога, – це інструмент передачі від покоління до покоління соціального досвіду і норм поведінки, тут закладаються основи моральності й світогляду особистості, формуються ціннісні орієнтації. У поемі „Енеїда” автор підкреслює важливість виховання в дітей відповідальності за долю батьків, рідних, цілого народу.

Найсприятливіші умови для виховання дітей формуються в сім'ях, де батьки є гідним прикладом для наслідування, де панує повага, вимогливість, любов до дитини, де діти поважають батьків: „Виховання в сім'ї має вирішальне і позитивне значення за умови, коли тут панує українська мова і культура, українські народні традиції, що створюються на основі тих форм діяльності, які не раз підтвердили свою ефективність, суспільну вагу й індивідуальну користь”, – зазначає А. Бойко [3, с. 245].

Ми притримуємося думки дослідника і вважаємо за потрібне додати, що вихованню підростаючого покоління дуже шкодить неправильне уявлення батьків про любов до дітей і про вимогливість до них. Підтвердженням цього є думка і самого І. Котляревського, який в поемі „Енеїда” піднімає питання про відповідальність батьків за виховання дітей: „Ледащо син – то батьків гріх” [1, с. 142]. Він гнівно засуджує батьків, у яких спотворене уявлення про любов до дітей і вимогливість до них. Педагог переконаний: якщо дитині все дозволяти, тобто гладити по голівці, „хвалити”, а не вчити, то це породжує в неї крайні форми егоїзму, жорстокості. У поемі „Енеїда” він показує негативну роль недбалого виховання, синки таких батьків пустилися в ледащо, пішли в нінащо, чубили батьків і бажали, щоб батьки швидше умирали [1, с. 82]. Таке виховання спричинює безвідповідальність, недисциплінованість, демонструє відсутність почуття обов'язку в особистості. Тему родинного виховання педагог розвиває також і у драматургічних творах. У п'єсі „Наталка Полтавка” він порушує проблему виховання дітей-сиріт, яких не кидали напризволяще, а всиновлювали родичі або сусіди. Так, Петро виріс як „годованець” у сім'ї козака Терпила, був „славний, гарний, добрий, проворний і роботящий”, освічений [1, с. 225], таким чином піклування про дітей-сиріт мало всенародний характер, І. Котляревський висловив ідею необхідності суспільного виховання дітей-сиріт.

Високу оцінку природного таланту дає педагог вихідцям із простого народу, їхньому розуму, потягу до знань і радіє здобутим успіхам. Його Еней „зна воєнне ремесло, умом і храбростю своєю в опріччє попав число” [1, с. 142]. Прославляє письменник і успіхи дорослих троянців (маються на увазі українці) у вивченні латинської мови: „За тиждень так латину взнали, що вже з Енеем розмовляли і говорили все на ус” [1, с. 108]. Освіченість Возного у п'єсі „Наталка Полтавка” обмежена, а тому і романси для виконання він вибрав низькопробні; вимоги його до театру примітивні: він говорить, що на сцені: „якби справді убивалися, то б було за що гроші заплатити” [2, с. 246]. Фінтик із п'єси „Москаль-чарівник” зізнається, що здобув „невеличку освіту” і з нього вийшов „бездельник”, „дурак письменний”, „пронира й ключок, і хапун отменний” [2, с. 315; 134].

Педагог підносить природно обдарованих вихідців із простого народу на вищий щабель, ніж недолугих представників чиновництва. Так, головні герої п'єси „Наталка Полтавка” – Микола та Наталка – розумніші за „юристу” Возного, наймит Петро цікавиться театральною справою, відвідує вистави, на відміну від Возного, який вважає це марною тратою грошей і часу. Цінною є думка про те, що діти всіх соціальних станів можуть і повинні здобувати освіту. Так, Микола із п'єси „Наталка Полтавка” – „сирота – без роду, без племені, без талану і без приюту”, але письменний, Петро також здобув освіту, цікавиться архітектурою, любить театральні вистави. Отже, педагог обстоював ідею необхідності впровадження однакової освіти для всіх соціальних станів.

На думку І. Котляревського, освіченими повинні бути не тільки чоловіки, але й жінки. Педагога турбувала проблема відірваності від життя системи організації навчання в закритих навчально-виховних закладах для дівчаток. Він висміює модне на той час жіноче навчання, яке було поверховим, не передбачало виховання високих моральних якостей у дітей, і вони виростили бездушними, жорстокими. Усе зводилось до вміння лопотіти по-французькому, грати на якомусь інструменті, танцювати, а також кокетувати [8, с. 334]. Так вихована Лавинія, дочка царя Латина, яка одержала освіту, але є легковажною, пустою, не здатною співчувати стражданням інших. Тому навіть смерть матері не розбудила в неї щирих почуттів, не відірвала від милування собою в дзеркалі, капризування та милого хлипання в сльозах [1, с. 209]. Отже, низький рівень освіченості формує негативні соціально-політичні, моральні, етичні позиції людини. Аналіз літературних творів І. Котляревського свідчить про те, що педагог відстоює думку щодо педагогічної ідеї: запровадження якісної освіти для дівчаток.

І. Котляревський у драматургічному творі „Наталка Полтавка” створює образ Наталки, української дівчини, яку наділяє рисами ідеальної доньки – розумної, трудящої, чесною, вірною у любові до коханого, чуйної, слухняної, здатної до боротьби за свої права. „Золото – не дівка! Наградив бог Терпелиху. Крім того, що красива, розумна і моторна і до всякого діла дотепна – яке в неї добре серце, як вона поважає матір свою; шанує всіх старших себе; яка трудяща, яка рукодільниця; себе і матір свою на світі держить” [1, с. 223].

Здобуті знання, погляди, переконання, засвоєні на певних принципах, життєвих позиціях, сформували такі моральні риси характеру Наталки, які слугують взірцем для виховання молоді. Педагог вважав, що завданням морального виховання є виховання гуманної особистості, здатної на добродійні вчинки. У п'єсі „Наталка Полтавка” Петро, бажаючи доброї долі Наталці, готовий відмовитися від свого особистого щастя, віддає їй гроші, зароблені тяжкою працею, щоб Возний не дорікав їй бідністю. Його товариш, безталанний сирота, бурлака Микола, дотепний, енергійний, готовий прийти на допомогу товаришеві, розрадити Наталку, підтримати її у важку хвилину. У п'єсі „Москаль-чарівник” Тетяна та її чоловік Михайло уособлюють типові риси чесних, працьовитих людей, які поважають своїх батьків, намагаються перевиховати Фінтика, засуджують його погляди на життя. Отже, чуйність, співчуття, доброта, справедливість, чесність підносяться І. Котляревським як моральні чесноти, уособленням яких стали представники простого народу, носії кращих моральних якостей особистості.

Аналіз літературної творчості І. Котляревського свідчить, що він сповідував ідеал добродійної особи. Грішники порушували моральні правила, але їх вади показували для того, щоб вони намагалися перевиховатися, виправитися, бо автор „Енеїди” висловлює думку, що людина від природи добра і їй під силу такий процес. Так, Еней, „к доброму з натури склонний” не хоче проливати кров простих людей, тому пропонує спір за Лавинію вирішити у поєдинку. І. Котляревський під впливом просвітників, у тому числі й Г. Сковороди [4], доводить, що людина від природи добра й схильна до моральних вчинків, але несприятливі умови життя псують її характер. Так, у п'єсі „Наталка Полтавка” Тетерваковський заявляє, що ніби „от рожденія моего расположен к добрым ділам; но, за недосужностию по должности і за другими клопотоми, доселі ні одного не зділал. Поступок Петра, толіко усердний і без примісу ухищрення, подвигаєть мене на нижеслѣдующее...” [1, с. 254]. Отже, усякий лиходій, навіть злочинець, під впливом моральної поведінки інших може переродитися, стати доброю людиною. Добрий учинок Петра розчулює до сліз підпилого Макогоненка, який випив на заручинах „окаянної варенухи”. Виборний дуже вражений безкорисливістю бідного парубка й визнає, що „такого чоловіка, як Петро, зроду не бачив” [1, с. 254]. Людські почуття у Виборного беруть верх над низькими, корисливими, тобто на нього діє позитивний вплив оточення.

Як зазначає М. Ткачук, „своїх героїв він (І. К. – Л. П.) не ідеалізує, а відтворює ті риси ідеалу людини, які сформувалися внаслідок історичної діяльності українського народу” [7, с. 28].

Отже, проведений аналіз літературної творчості І. Котляревського дозволяє зробити висновок, що в поемі „Енеїда”, п’єсах „Наталка Полтавка”, „Москаль-чарівник” педагог приділяє увагу питанням виховання дорослої людини і висловлює ідею навчання людини протягом усього її свідомого життя. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів педагогічної діяльності І. Котляревського й потребує цілісного, системного розгляду та аналізу його педагогічної спадщини.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Котляревський І. П.* Вибране / І. П. Котляревський. – Х. : Прапор, 1980. – 280 с.
2. *Котляревський І. П.* Твори / І. П. Котляревський. – К. : Держ. вид-во худож. літ., 1960. – 320 с.
Педагогіка : Інтегрований курс теорії та історії : Навч.-метод. посібн. для закл. вищ. пед. освіти III-IV рівнів акредит. : У 2 ч. / Полтавський держ. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка [А. М. Бойко (ред.)]. – К. : ВІПОЛ, 2002. – Ч. 2. – 2004. – 498 с.
3. Педагогічні ідеї Г. С. Сковороди. – К. : Вища школа, 1972. – 246 с.
4. *Погребенник Ф.* Котляревський у зарубіжному літературознавстві / Ф. Погребенник // Радянське літературознавство. – 1969. – № 8. – С. 73-81.
5. *Ткачук М.* Український характер в „Енеїді” Котляревського / М. Ткачук // Київська старовина. – 1994. – № 5. – С. 92-97.
6. *Ткачук М. П.* Естетична концепція людини в „Енеїді” І. Котляревського / М. П. Ткачук. – К. : Вища школа, 1995. – 55 с.
7. *Ястребов В.* Домашнее воспитание / В. Ястребов // Киевская старина. – 1884. – Кн. 2. – С. 334-335.

ЛЕСЯ ПЕТРЕНКО

ПРОБЛЕМА ВОСПИТАНИЯ ВЗРОСЛОГО ЧЕЛОВЕКА В ЛИТЕРАТУРНОМ ТВОРЧЕСТВЕ И. КОТЛЯРЕВСКОГО

Рассмотрены вопросы воспитания взрослого человека на основе литературных произведений И. Котляревского. Внимание сфокусировано на ведущих педагогических идеях педагога-просветителя.

Ключевые слова: *И. Котляревский, андрагогика, национальное воспитание, национальная самобытность, образование для всех социальных сословий населения.*

LESYA PETRENKO

THE PROBLEM OF UPBRINGING AN ADULT MAN IN THE LITERARY CREATIVITY BY I. KOTLYAREVSKY

The problems of adult education are considered on the base of literary works by I. Kotlyarevsky. Attention is focused on leading educational ideas of the teacher-enlightener.

Keywords: *I. Kotlyarevsky, andragogics, national education, the national identity, education for all social classes.*

Одержано 16.06.2011, рекомендовано до друку 18.07.2011.